

O'ZBEKISTONDA MEHNAT RESURSLARI SHAKLLANISHI VA ULARDAN FOYDALANISH

Toshtemirov Ibroximjon Murodil o'g'li

Namangan davlat texnika universiteti magistranti

Email: ibroximjon2405@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada mehnat resurslari shakllanishining demografik xususiyatlari va ulardan iqtisodiyotda foydalanish samaradorligi tahlil qilingan. Maqolada mamlakatdagi demografik o'sish sur'atlari, mehnat bozoriga kirib kelayotgan yoshlar oqimi hamda tarkibiy bandlik masalalari o'rganilgan. Oxirgi uch yillik tahlillar shuni ko'rsatadiki, davlat tomonidan amalga oshirilgan islohotlar va soliq imtiyozlari natijasida norasmiy sektorda band bo'lgan aholi ulushi sezilarli darajada qisqarib, rasmiy bandlik darajasi oshgan. Shuningdek, tashqi mehnat migratsiyasining diversifikatsiyalashuvi va mahallabay ishlash tizimi orqali ishsizlik darajasini (XMT uslubida) 6.8% dan 5.8-6.0% gacha pasaytirishga erishilgani statistik ma'lumotlar asosida yoritib berilgan. Tadqiqot yakunida inson kapitali sifatini oshirish va mehnat unumdorligini yuksaltirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mehnat resurslari, rasmiy bandlik, norasmiy sektor, ishsizlik darajasi, demografik dividend, mehnat migratsiyasi, inson kapitali, mahallabay tizim.

Kirish

Bugungi kunda aholining ish bilan bandligini ta'minlashda mehnat bozori muhim hisoblanadi va shuningdek ishchi kuchi rivojlanishida bir qancha bosqichlar mavjud: uning yetishtirilishi (ijtimoiy-demografik jihatdan, yangi ishchi kuchi paydo bo'lishi), ayirboshlanishi ya'ni (sotib olish - sotish harakati amalga oshirilishi), taqsimlanishi (ishchi kuchining ijtimoiy, kasbiy va hududiy ko'chishi orqali taqsimlanishi) va mehnat sohasida foydalanilishi bosqichlarida xodim bilan ish beruvchi o'rtasida kechadigan ijtimoiy munosabatlar tizimi tushunilishi kerak. Mehnat bozoriga beriladigan bunday ta'rif berishimiz ishlab chiqarish vositalarining mulkiy shaklidan qat'i nazar mehnatning ijtimoiy xususiyatga ega ekanligini bildiradi. Mehnat bozorida ayirboshlash bosqichi juda muhim hisoblanadi - ayirboshlash bosqichidan, ya'ni ishchi kuchini sotib olish - sotish harakatidagina iborat deb bilish mehnat bozorining chegaralarini toraytirib qo'yadi. Buning ustiga, ushbu tushunchani bunday deb bilish mehnat bozorida vaziyatni noto'g'ri baholashga olib kelishi mumkin, ishchilardan tog'ri foydalanish va turli hil usullar bilan ularni qo'llab quvvatlash va rag'batlantirish zarur.

Tahlil va natijalar

Mehnati bozori iqtisodiy faol aholining ish bilan bandligini, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasiga jalb etilishini ta'minlaydi. U xodimning o'zi uchun yanada mosroq ish joyiga o'tishini engillashtiradi. Mehnat bozori orqali korxonalar zarur miqdorda va talab

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

qilingan sifatga ega ishchi kuchi bilan ta'minlanadi. Mehnat bozori qanday kadrlar, mutaxassislar, kasblarga talab borligi, ulardan qandaylari ortiqchaligini ko'rsatadi. Mehnat bozorida raqobatning mavjud bo'lishi, bir tomondan, yo'llanma xodimlar o'z professional mahoratini o'stirishi va kengaytirishi, malakasini oshirishini rag'batlantiradi, ikkinchi tomondan, ish beruvchilarni qulay mehnat va unga haq to'lash sharoitlarini yaratish hamda saqlab turishga undaydi. Mamlakatimizda o'ziga xos rivojlanish jarayonlardan kelib chiqib mehnat resurslari soni yil sayin ortib bormoqda 1-jadval

1-jadval

O'zbekiston Respublikasida mehnat resurslari to'g'risida ma'lumot

№	Hududlar	2020 y	2021 y	2022 y	2023 y	2024 y
1	O'zbekiston Respublikasi	19158,2	19334,9	19517,5	19739,6	20085,2
2	Qoraqalpog'iston Respublikasi	1074,7	1066,1	1067,6	1072,6	1098,6
3	Andijon viloyati	1754,8	1745,3	1780,8	1799,6	1807,4
4	Buxoro viloyati	1067,1	1072,3	1074,7	1089,2	1085,3
5	Jizzax viloyati	773,8	782,6	791,0	799,4	802,0
6	Qashqadaryo viloyati	1809,8	1811,0	1813,4	1826,7	1888,5
7	Navoiy viloyati	555,2	564,5	570,6	584,5	597,4
8	Namangan viloyati	1580,4	1586,1	1588,3	1603,9	1632,4
9	Samarqand viloyati	2125,2	2122,0	2164,8	2167,6	2190,9
10	Surxondaryo viloyati	1452,2	1464,6	1465,4	1486,0	1515,8
11	Sirdaryo viloyati	485,0	489,4	487,4	492,2	503,2
12	Toshkent viloyati	1615,4	1622,5	1619,2	1640,7	1671,6
13	Farg'ona viloyati	2069,3	2083,9	2097,8	2121,7	2143,3
14	Xorazm viloyati	1044,8	1047,1	1050,9	1064,3	1080,3
15	Toshkent shahri	1750,5	1877,5	1945,6	1991,2	2068,5

1- jadvalda ko'rishimiz mumkinki, mamlakatimizda mehnat resurslari soni 2020 yilda 19158,2 mingtaga yetgan bo'lsa 2024 yilda 20085,2 mingtani tashkil qildi yoki o'rganilgan to'rt yil ichida mehnat resurslari soni 927 mingga ko'paydi. Viloyatni deyarli barcha hududlarda ijobiy o'zgarishlar yuzaga kelmoqda. Bu o'zgarishlar albatta, mehnat bozorida taklifning tez fursatda o'sishi, ish o'rinlariga bo'lgan talabning ortib borishiga sabab bo'ladi. Tahlillarga ko'ra aksariyat ish o'rinlari shahar joylarida yaratilib, mehnat bozorida nomutanosiblikni yuzaga keltiradiki, istiqbolda ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishda qishloq joylariga ustuvorli berishi lozim bo'ladi.

Prezidentimiz so'zlari bilan aytganda, "Aholini ish bilan ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanmoqda, chunki mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan kasb-hunarlar bo'yicha malakali kadrlar tayyorlanmasa va yangi ish o'rinlari yetarli

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

darajada yaratilmasa, iqtisodiyotda barqaror o'sishni ta'minlash hamda aholi daromadlarini oshirish imkoniyati cheklanadi"⁶¹.

Mehnat bozorisiz muvozanatli iqtisodiyotni bunyod etib bo'lmaydi, chunki iqtisodiyotni boshqarish, avvalo, odamlarning mehnat faoliyatini boshqarishni ko'zda tutadi. Shuning uchun ko'plab chet ellik iqtisodchilar mehnat iqtisodiyoti va mehnat sotsiologiyasi masalalarini ish haqi va ish bilan bandlik imkoniyatlarining o'zaro bog'liqligi, ta'lim va xodimlar tayyorlashga kapital mablag' sarflashni rag'batlantirish va shu sarflarning samaradorligi, mehnatning ijtimoiy masalalarini mehnat bozori nuqtai nazaridan olib qaraydilar. Mehnat bozori ish bilan bandlikni tartibga solishda juda muhim hisoblanadi. Mehnat bozorida asosiy milliy resurs – ishchi kuchi shakllanadi hamda korxonalar, tarmoqlar va mintaqalar bo'yicha taqsimlanadi.

Mehnat bozorisiz muvozanatli iqtisodiyotni bunyod etib bo'lmaydi, chunki iqtisodiyotni boshqarish, avvalo, odamlarning mehnat faoliyatini boshqarishni nazarda tutadi. Shuning uchun ko'plab chet ellik iqtisodchilar mehnat iqtisodiyoti va mehnat sotsiologiyasi masalalarini ish haqi va ish bilan bandlik imkoniyatlarining o'zaro bog'liqligi, ta'lim va xodimlar tayyorlashga kapital mablag' sarflashni rag'batlantirish va shu sarflarning samaradorligi, mehnatning ijtimoiy masalalarini mehnat bozori nuqtai nazaridan olib qaraydilar.

Agar bozor iqtisodiyoti elementlarini turli-tuman bozorlar turkumidan iborat bo'lgan imorat deb tasavvur etsak, uning tomidan chakka o'tib, devorlari teshilgan bo'lsa ham imoratdan ma'lum muddat foydalanish mumkin. Lekin bino poydevorsiz bo'lsa, u albatta qulaydi.

Ish bilan bandlikning iqtisodiy mazmuni ishchining o'z mehnati bilan o'ziga munosib hayot kechirishni ta'minlash bilan bir qatorda ijtimoiy ishlab chiqarishni rivojlantirishni ham ifodalaydi. Ish bilan bandlikning samaradorligini davlat taraqqiyotining mafkurasi aks ettiradigan ko'rsatkichlar bilan tavsiflab berish mumkin. Bular mehnat resurslarining ijtimoiy foydali faoliyatida ishtirok etish xususiyatlariga asoslangan taqsimlash proporsiyalaridan iboratdir. Ular mehnat unumdorligining o'sish darajasi, aholining ishga bo'lgan ehtiyoji qondirilishi va ish bilan to'liq bandlikka erishilishi kabi ko'rsatkichlar bilan ifodalaniladi. Chunki ijtimoiy mehnat hisobi qanchalik yuqori bo'lsa, jamiyatda xodimlarning daromadlari va moddiy shart-sharoitlar shunchalik ko'payadi. Ayni vaqtda mehnat sohasini texnik-tashkiliy tomonidan takomillashtirish, kadrlar malakasini oshirish, aholi guruhlarining mehnat va turmush sharoitining o'ziga xos tomonlarini hisobga olish imkonini beradi. 3-jadval

⁶¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent, 2020.

3-jadval

O‘zbekiston Respublikasida mehnat resurslari dinamikasi va ulardan foydalanish tahlili (2023–2025-yy.)

Ko‘rsatkichlar nomi	2023-yil	2024-yil	2025-yil (Prognoz/Yakuniy)	O‘zgarish tendensiyasi (2023-2025)
Doimiy aholi soni (o‘rtacha)	~36.4 mln	~37.2 mln	~38.0 mln	Demografik o‘sish yiliga 2% atrofida barqaror saqlanmoqda.
Mehnat resurslari soni	19.5 mln	19.7 mln	~20.1 mln	Mehnat yoshiga yetayotgan yoshlar hisobiga barqaror o‘sish.
Iqtisodiy faol aholi (Ishchi kuchi)	~15.0 mln	~15.2 mln	~15.5 mln	Bozorga ilk bor kirib kelayotganlar soni yuqori.
Iqtisodiyotda band aholi soni	~14.0 mln	~14.2 mln	~14.6 mln	Rasmiy sektorda bandlik ulushi kengaymoqda.
— Rasmiy sektorda bandlar	~6.5 mln	~6.8 mln	~7.2 mln	Soliq imtiyozlari va legallashtirish siyosati natijasi.
— Norasmiy sektorda bandlar	~5.6 mln	~5.3 mln	~5.0 mln	O‘zini o‘zi band qilish dasturlari tufayli qisqarmoqda.
— Xorijda vaqtinchalik bandlar	~1.9 mln	~2.1 mln	~2.3 mln	Tashqi migratsiya geografiyasi (Yevropa, Osiyo) diversifikatsiya bo‘lmoqda.
Ishsizlar soni	~1.0 mln	~0.95 mln	~0.90 mln	Yangi ish o‘rinlari yaratilishi hisobiga kamayishda.
Ishsizlik darajasi (XMT uslubida)	6.8%	6.5%	5.8% — 6.0%	Davlat dasturlari va investitsiyalar hisobiga pasayish tendensiyasi.
Yoshlar o‘rtasidagi ishsizlik	~12.0%	~10.5%	~9.2%	Kadrlar tayyorlash tizimi va yoshlar tadbirkorligini qo‘llash kuchaytirilgan.

Mehnat resurslarining 2023-yildagi 19.5 mln kishidan 2025-yilda ~20.1 mln kishiga yetishi (ya'ni 3 yil ichida **600 mingdan ortiq** kishiga ko‘payishi) mamlakatimizda mehnat yoshidagi aholi salmog‘i juda yuqoriligini ko‘rsatadi. Jadvalning eng muhim ko‘rsatkichlaridan biri — **bandlik tarkibining o‘zgarishi**.

- 2023-yilda norasmiy sektorda bandlar (5.6 mln) rasmiy sektordagilarga (6.5 mln) ancha yaqin edi.
- 2025-yilga kelib vaziyat keskin o‘zgargan: rasmiy bandlik 7.2 mln kishiga yetgan, norasmiy esa 5.0 mln kishiga tushgan.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Xorijda vaqtinchalik mehnat faoliyatini olib borayotganlar soni 1.9 mln kishidan 2.3 mln kishiga ko'paygan. Biroq bu yerda miqdordan ko'ra **sifat o'zgarishi** ustuvor:

- Avvallari migrantlarning deyarli 80-90% faqat bitta davlatga yo'nalgan bo'lsa, 2024-2025 yillarda Tashqi mehnat migratsiyasi agentligi orqali Germaniya, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya, Yaponiya va Yevropa Ittifoqi davlatlariga ketayotganlar ulushi ortdi. Bu mamlakatga kirib kelayotgan valyuta tushumlari xavfsizligini (diversifikatsiyasini) ta'minlaydi.

Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) uslubida hisoblangan ishsizlik darajasi **6.8% dan 5.8% — 6.0% gacha** pasaygan. Bu juda yaxshi ko'rsatkich bo'lib, bunga quyidagi omillar hisobiga erishildi:

- **Mahallabay ishlash tizimi:** Har bir mahallada hokim yordamchilari orqali tomorqa, kasanachilik va oilaviy tadbirkorlik uchun subsidiyalar berilishi.

- **Yoshlar va xotin-qizlar bandligi:** Yoshlar o'rtasidagi ishsizlikning 12% dan 9.2% gacha tushishi yoshlarga ajratilgan mikrokreditlar va professional ta'limga (monomarkazlar, "Ibrat farzandlari", "Ustoz-shogird" tizimi) berilgan e'tibor samarasidir.

Xulosa

O'zbekiston mehnat resurslaridan foydalanishda ekstenziv (shunchaki hamma pul topsa bo'ldi) bosqichdan intensiv (samarali va qonuniy bandlik) bosqichga o'tmoqda. Shunga qaramay, asosiy vazifa — sanoat va yuqori texnologiyalar (IT, muhandislik) sohasida mehnat unumdorligini oshirish bo'lib qolmoqda. Chunki faqatgina xizmat ko'rsatish va qurilish hisobiga yaratilgan bandlik uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni to'liq kafolatlay olmaydi. Kadrlarni qayta tayyorlash va oliy ta'lim sifatini bozor talabiga moslashtirish kelgusi yillarda ham eng asosiy drayver bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **O'zbekiston Respublikasi Qonuni.** "Bandlik to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, O'RQ-642-son, 2020-yil 20-oktabr.
2. **Abdurahmonov, Q. H.** (2019). *Mehnat iqtisodiyoti: Nazariya va amaliyot*. Darslik. – T.: "Fan", 580 b.
3. **Xolmo'minov, Sh. R.** (2021). *Mehnat bozori iqtisodiyoti*. O'quv qo'llanma. – T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 320 b.
4. **Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi.** (2024). *O'zbekiston Respublikasi mehnat bozori ko'rsatkichlari va demografik dinamika*. Yillik tahliliy hisobot. – T.: Mehnat vazirligi nashriyoti.

